

MİLLÎ MÜCADELE'DE TÜRK - SOVYET MÜNASEBETLERİ

Öğr. Gör. Yusuf SARINAY *

GİRİŞ :

Ruslar'ın sıcak denizlere inmek ideallerini gerçekleştirmek amacıyla, ısrarlı bir şekilde Güneye doğru yayılmaya devam etmeleri sebebiyle, Türk-Rus münasebetleri XVII. yüzyılın sonlarından XX. yüzyılın başlarına kadar devamlı mücadelelerle geçmişti⁽¹⁾. Bu mücadeleler sebebiyle iki ülke arasında hakiki güvene dayalı münasebetler asla kurulamadığı halde, I. Dünya Savaşı sonunda iki ülke arasındaki düşmanlık yerini yakın bir dostluk ve itimada terketmiştir. Bu büyük değişikliğin sebeplerini ortaya koymak Milli Mücadele dönemindeki Türk-Sovyet münasebetlerinin mahiyetinin anlaşılması bakımından son derece önemlidir.

İtilâf devletlerinin yanında savaşa giren Rusya'da Ekim 1917'de meydana gelen ihtilalle bolşevikler iktidara gelmişlerdir. Bolşeviklerin iktidara gelmesinden sonra savaşın devamının kapitalist düzenin faydasına olduğuna inanan yeni yönetim 3 Mart 1918'de Brestlitovsk Antlaşmasını imzalayarak savaştan çekildi⁽²⁾. Bu antlaşma ile 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonunda Rusya almış olduğu Kars, Ardahan ve Batum sancaklarını boşalttı. Ayrıca ilhaksız ve tazminatsız bir barışa taraftar olduğunu ilân eden Bolşevik hükümeti, Çarlık'la Müttefikleri arasında imzalanan gizli antlaşmaları açıklamış ve bu arada İstanbul ve Boğazlar'ın savaştan sonra Rusya'ya verileceğini gösteren antlaşmayı da geçersiz saymıştır⁽³⁾.

(*) Hacettepe Üniversitesi, İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

(1) Rusya'da bolşevik ihtilâline kadar Türk - Rus münasebetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1970, ss. 1 - 105, Mehmet Saray, *Rusya'nın Türk İllerinde Yayılması*, İstanbul, 1975, ss. 28 - 115.

(2) Bu antlaşma ile Kars, Ardahan ve Batum plebisit yapılması şartıyla Osmanlı Devletine geri verildi. Antlaşma metni için bkz. Kurat, a.g.e. s. 652; Y. Hilmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. III, Kısım 4, Ankara, 1967, s. 136. Yapılan plebisit sonucu halk büyük bir çoğunlukla Osmanlı Devleti'ne katılmayı kabul etmişti: Hilmi Uran, *Hatıralarım*, Ankara, 1959, ss. 95 - 96; Feridun Cemal Erkin, *Türk - Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara, 1968, ss. 259 - 260.

Savaştan ayrılan Sovyetler Birliği gerek içerde ve gerekse dışarda büyük zorluklarla karşılaşmıştı. İçerde İngiltere ve Fransa'nın desteklediği çarlık subayları ile mücadeleye başladılar. Rusya'da iç savaşın bolşevikler lehine gelişme göstermesi üzerine 1918 yılı sonlarında İngiltere ve Fransa Kırım'a asker çıkarmışlardır. Diğer taraftan İngiltere, bolşeviklere karşı mücadele eden güçleri desteklemek ve aynı zamanda Kafkas petrollerine el atmak amacıyla Kafkasya ve Kuzey İran'ı işgal etti. Kısaca bu sırada Sovyetler Sibiry'a da Türkistanda, Kafkasya'da, Kırım'da, Ukrayna'da ve Polonya'da yıllarca sürececek bir mücadelenin içine girmişlerdi. Bu sebeple Sovyetler 1921 yılına kadar iç savaş ve dış müdahaleler yüzünden çok zor şartlar altında bulunuyordu.

Bütün gücünü iç savaşta kazanmak ve dış müdahaleleri önleme amacı üzerinde toplayan Sovyet Rusya, bu şartlar altında kendisini bir güvenlik kuşağı içine alabilmek için komşuları ile dostluk ve barış antlaşmaları imzalamaya önem verdi. Takip ettiği bu genel politikanın bir gereği olarak Türkiye ile de dostça münasebetler kurdu.

Rusya yukarıda izah edilen meseleleriyle uğraşırken Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzalamak zorunda kalmıştı. Mütarekeyi takip eden günlerde İtilâf Devletleri'nin Türkiye'yi işgale ve parçalamaya yönelik davranışları Türk aydınları arasında geniş ölçüde kin ve nefret duyguları yaratıyor; onları Sovyet Rusya'daki rejime sempati ile bakmaya zorluyordu (4). Çünkü İtilâf Devletleri'ne karşı verilecek mücadelede Sovyetler'den siyasi ve ekonomik sahada yardım sağlanması Türkler için stratejik bir mecburiyet olmuştur. Sovyetler içinde Türk Milli Mücadelesini desteklemek milli plânda bir politika idi (5).

İşte bu şartlardan dolayı tarihin değişmez kanunu ortak düşmanlar karşısında bulunan bu iki ülkeyi birbirlerine yaklaştırmıştır (6). Gerçekten bu sırada Türk - Sovyet yakınlaşması her iki tarafın menfaatlerine uygun düşmekte idi. Ankara hükümeti bu dostluk sayesinde içinde bulunduğu yalnızlıktan kurtularak Doğu sınırlarını güven altına alacak ve

(3) Bu konuda «Rusya'nın ve Doğu'nun Tüm Müslüman Emekçilerine» başlıklı bildiri için bkz. Stefanos Yerasimos, *Türk-Sovyet İlişkileri, Eldin Devriminden «Milli Mücadeleye»*, İstanbul, 1979, ss. 35-37. İstanbul ve Boğazların Rusya'ya verilmesi konusunda yapılan gizli antlaşma için bkz. J. c. Hurewitz, *Diplomacy In the Near and Middle East; A Documatory Record 1914-1956*, Vol. II, Princeton, 1957, ss. 7- II.

(4) Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Ankara, 1973, s. 82.

(5) Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, 3. Baskı, Ankara, 1978, s. 95

(6) Rıfıkı Salim Burçak, *Moskova Görüşmeleri ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri*, Ankara, 1983, s. 9; Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri, 1919-1926*, Ankara, 1978, s. 88.

Batı'daki mücadelesinde serbest kalacaktı. Aynı zamanda İtilâf Devletleri ve Yunanlılar'a karşı gerekli desteği Sovyetler'den sağlayacaktı. Sovyetler Birliği ise Güney sınırlarını güvenlik altına almanın yanı sıra Türkiye'de kurulmaya çalışılan yeni yönetimi bolşevik sistemine dönüştürmeyi amaçlamaktaydı.

a — Sovyetler Birliği'nin Türk Milli Mücadelesine Bakışı :

Rusya'da kurulan bolşevik rejim Milli Mücadele hareketinin başlamasından önce İtilâf Devletleri'nin istilasına uğramış olan Anadolu ile ilgilenmeye başlamıştı. 5 Mart 1919'da kurulan III. Enternasyonal 1 Mayıs günü «Dünya İşçileri»ne yayınladığı bildirimde, bir çok ülkeleri grup grup ele aldığı ve bütün ülkelerin «işçi ve askerlerine» hitap ettiği halde; Türkiye'nin işçi, asker ve köylülerine ayrı bir yer ayırmış ve Anadolu'daki müdafa-i hukuk cemiyetlerini kastederek başlattıkları ihtilâli başarımlarını ve «kendi kızıldusunu» ile «işçi, asker ve köylü Sovyetlerini» kurmalarını istemişti (7).

1918-1920 yılları arasında Bolşevik liderler komünist ihtilâlini diğer ülkelerle birlikte Müslüman Orta-Doğu'ya da ihraç etmenin yollarını çeşitli kongrelerde ele alarak tesbit etmişlerdir (8).

Bu genel politikanın sonucu Sovyetler gerçekleştirmek istedikleri «Dünya proleter ihtilâli»nde Türkiye'ye de yer ayırmışlar, Dünya ülkelerini iki kısma ayırarak her kısımda uygulanacak taktiği ve desteği buna göre tesbit etmişlerdi. Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerinde bu ihtilâlin dayandığı sanayi işçileri (proleterler) ve bunları teşkilatlandıran komünist partileri idi. Orta-Doğu ve Asya'yı içine alan Doğu'da sanayi ve dolaşısıyla işçi kitlesi olmadığı için ve bu bölgeler batı sömürgeciliği altında bulunduğundan, buralarda komünist ihtilâlin öncülüğünü köylüler ve bağımsızlık mücadelesini yürüten «milliyetçi burjuvazi» yapacaktı. Bu arada çekirdek halindeki komünist partilerde milli kurtuluş mücadelesini proleter ihtilâline çevirecekti. Doğu'da milli kurtuluş hareketleri gerçekleştiği takdirde Batı'nın sömürgeleri elinden çıkacağından batı kapitalizmi zayıflayacak ve komünist partisinin ele alacağı bir ihtilâl ile bütün

(7) Fahir Armaoğlu, «1920 Yılında Milli Mücadele ve Sovyet Rusya» VII. Türk Tarih Kongresi, C. II, Ankara, 1973, s. 893.

(8) Bu konudaki görüşmeler Kasım 1918'de ve Aralık 1918'de Moskova'da ve en son Eylül 1920'de Bakü'de Doğu Halkları Kongresinde ele alınmıştır: Alexandre Lenningsen, Kafkaslarda Müslüman Gerilla Savaşı 1918-1928», Çev : Akın Kösetoran, O.D.T.Ü. Asya Afrika Araştırmaları Grubu, Ankara 1984, s. 1.

kapitalizm yıkılarak Doğu'da ve Batı'da bütün ülkelerde komünist rejim kurulmuş olacaktı (9).

Sovyetler Birliği Anadolu'da başlayan Milli Mücadele hareketine bu açıdan bakmış ve bu konudaki ümitlerini bütün Milli Mücadele boyunca devam ettirmiştir. Milli Mücadele'ye karşı Sovyetler'in bakışı ve yardım elini uzatmasının temel noktası da bu olmuştur (10). Çünkü Sovyetler Birliği Anadolu'da başlayan Milli Mücadele hareketini Batılı emperyalistlere karşı savaş veren ve ona karşı duran bir hareket olarak değerlendirmektedir (11). Bu hareketin Müslüman halkların uyanışında bir örnek teşkil edeceğini ve bu sayede onlarında ayaklanabileceğini düşünmüşlerdir. Bundan ise Batılı devletlerin zarar göreceğini hesaplayarak «burjuva milliyetçisi» ihtilâlini bir «proleter» ve «köylü» ihtilâline yani, Türkiye'de Sovyet sistemine benzer bir sistem kurmayı amaçlıyorlardı. Ayrıca Türkiye ile kurulan münasebetleri Batılı devletlere karşı yürüttükleri müzakerelerde bir koz olarak kullanmayı düşünüyorlardı (12).

b — Sovyetler Birliği ile İlk Gayri Resmî Münasebetler :

Mondros Mütarekesinden sonra Anadolu'da Mustafa Kemal'in liderliğinde başlayan Türk Milli Mücadelesinin temel amacı, tarihi ömrünü tamamlayarak savaşla beraber yıkılan Osmanlı Devleti'nin yıkıntılarında Türk olan yerleri kurtarıp milli bir devlet kurmaktır. Bu gaye, Anadolu'da yapılan çeşitli kongrelerde olgunlaşmış ve son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kabul edilen Misak-ı Milli ile tesbit edilmiştir. Bu sebeple Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'nin dış münasebetlerine de bu gayenin egemen olması tâbii idi. Bu sırada Türk Milli Mücadelesinin dış politika prensiplerini şöyle özetlemek mümkündür : Misak-ı Milli'yi uygulamak. Türkiye'nin dış ülkelere tanınmasını sağlamak. Çeşitli antlaşmalar çerçevesi içinde maddi ve manevi yardım elde etmeye çalışmak ve bu amaçlara ulaşabilmek için her türlü propaganda araçlarına başvurmak (13).

Dış politika açısından bu amaçlar benimsenmesine rağmen, bu amaçlara ulaşmak için takip edilecek yol üzerinde görüş birliği sağlana-

(9) Oğuz AYTEPE, *Heyet-i Temsiliye'nin Dış Siyaseti*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1985, s. 84.

(10) FAHİR ARMAOĞLU, *20. Y. Y. Siyasi Tarihi 1914 - 1980*, 2. Baskı, Ankara, 1984, s. 308.

(11) Bu konuda Bakû Kurultayında Türkiye hakkında alınan karar için bkz. *Birinci Doğu Halkları Kurultayı*, İstanbul, 1976, ss. 111 - 113.

(12) FAHİR ARMAOĞLU, «Atatürk'ün Dış Politikası - Türk - Sovyet Münasebetleri», *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1964; KÜRÇÜOĞLU, a.g.e. s. 90; HALUK F. GÜRSEL, *Tarih Boyunca Türk - Rus İlişkileri*, İstanbul, 1968, s. 182.

(13) SALÂHI R. SONYEL, «Kurtuluş Savaşı Günlerinde Doğu Siyasamız» *Belleter*, C. XLI, s. 184, (Ekim 1977) s. 660.

mamıştı. Ancak Sevr Antlaşması Türkiye'nin batılı devletlere karşı Doğu'ya yönelmesi gerçeğini ortaya koymuştur⁽¹⁴⁾. Çünkü Anadolu'daki Milli Mücadele liderleri başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere artık batı ile anlaşamayacağına inanarak dikkatlerini Doğu'ya çevirmişlerdir. Doğu'nun sadece Anadolu hareketini tanımla kalmayacağını, Misak-ı Milli'nin uygulanması için Türkiye'ye maddi ve manevi her türlü yardımda bulunacağına inanmaya başlıyorlardı⁽¹⁵⁾. Bu sayede Batılı Devletler'e ve özellikle İngiltere'ye karşı, Sovyetlerle iyi münasebetler içinde bulunarak bir güç birliği elde edilmiş olacak; bu güç birliği aynı zamanda Türkiye açısından da batıya karşı sürekli olarak kullanılabilir bir tehdit vasıtası olabilecekti⁽¹⁶⁾.

Mondros Mütarekesinden T. B. M. Meclisi'nin açılışına kadar geçen zaman süresince, iki ülke arasında gayri resmi yollardan münasebet kurulmaya çalışılmıştır. Bu dönem kelimenin tam anlamıyla tarafların birbirlerine şüpheyle baktıkları dönemdir ve Mustafa Kemal Paşa'nın Sam sun'a çıkmasıyla başlar⁽¹⁷⁾.

1919 yazının sonlarında, Anadolu milliyetçileri ile Sovyet yöneticileri uzaktan uzağa birbirlerine karşılıklı iyi niyetlerini ifade etmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa Erzurum Kongresinde yaptığı konuşmasında Sovyetler'i öven sözler söylemiştir⁽¹⁸⁾. Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin'de Sovyet Dışişleri «Müslüman Yakın Doğu Dairesi» başkanı Neriman Nerimanov'un imzasıyla Sivas kongresinden iki gün sonra 13 Eylül 1919'da «Türkiye İşçi ve Köylülerine» bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride; Anadolu Milli Mücadelesine» Rus İşçiler ve Köylüler Hükümetinin kardeşlik elini» uzatacağı belirtilmektedir⁽¹⁹⁾. Fakat bu sırada Heyet-i Temsiliye'nin Çiçerin'in sözlerini ciddiye aldıklarını gösterecek belirti yoktur⁽²⁰⁾.

(14) Yerasimos, a.g.e., s. 156.

(15) Sonyel, a.g.m. s. 661.

(15) Sonyel, a.g.m. s. 661.

(16) Kazım Karabekir, bolşeviklerin Kafkaslara doğru harekete geçtiklerini İtilaf Devletleri'nin Türkiye'ye tatmin edici bir barış teklif etmezlerse, düşmanlarının düşmanı Sovyet Rusya ile müttefik olacaklarını 28 Nisan 1919'da yaymaya başlamıştı: Kazım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, 2. Baskı, İstanbul, 1969, s. 21.

(17) Tahsin Ünal, «İlk Türk Bolşevik Münasebetleri», *Tarih Mecmuası*, s. 8, (Eylül 1967), s. 7.

(18) M. Kemal Paşa'nın konuşması için bkz. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, III. C. 3. Baskı, İstanbul, 1973, s. 929, (Belge 38).

(19) Bildiri için bkz. Yerasimos, a.g.e., ss. 130-133; Y. Hikmet Bayur, «Türkiye Rusya Münasebetleri», *Adalet*, 8 Ocak 1967.

(20) Y. Hikmet Bayur, «Birinci Genel Savaşın Sonra Yapılan Barış Antlaşmalarımız II», *Bellekten*, C. XXX, S. 117, s. 129.

Milli Mücadele liderleri arasındaki ilk yazışmalarda bolşeviklik ve Ruslar'dan yardım sağlanması konuları önemli bir yer tutmaktadır. Bu dönemde yardım konusunun rejim bakımından da yakınlaşmayı gerektireceği düşünülmektedir (21).

B. M. Meclisi'nin açılmasına kadar Türkler'le Sovyetler arasında bazı hazırlık temasları aranmıştır. Bazı kaynaklara göre bu temaslardan ilki Havza'da Mustafa Kemal Paşa ile Rus albayı Semen Budenny'i arasında olmuştur (22). Bu gizli görüşmelerden bir diğeri de Balıkesir'de Kâzım Özalp'la ismi bilinmeyen bir Rus albayı arasında gerçekleşmiştir (23).

Erzurum Kongresi sırasında İstanbul'a gelen bazı Sovyet temsilcileri Karakol Cemiyeti (24) ile münasebet kurarlar. Cemiyet başkanı Kara Vasıf Bey Ankara'da bulunan Ali Fuat Paşa'ya durumu bildirir (25). Ali Fuat Paşa Erzurum'da bulunan M. Kemal Paşa'yı durumdan haberdar eder (26). Sovyetler'le münasebet kurulması meselesi Erzurum'da tartışılır ve sonuçta Kâzım Karabekir kurulacak her münasebetin kendisinden geçmesini şart koşar. M. Kemal Paşa Karakol Cemiyeti'nin İttihatçılar'la

(21) Bu konuda ilk yazışma Havza'da M. Kemal'in karargâhında İstihbarat ve siyaset şubesi müdürü olan Hüsrev (Gerede) Bey'in 7 Haziran 1919'da Kâzım Karabekir'e yazdığı mektuptur. Mektupda; «Bolşeviklerle temas etmenin gerektiği, ancak Bolşevikler'in İslam'a, âdet ve an'anelerimize dokunmamaları kaydıyla alınacak yardımın ve işbirliğinin sağlam esaslara bağlamak lâzımdır...» demektedir. Karabekir, a.g.e., ss. 59-61. M. Kemal Paşa 23 Haziran 1919'da Karabekir'e gönderdiği telgrafta «Bolşevizmin suret-i telâkki ve tecellisi dâhî müzakere edilerek esasen Kazan, Orenburg gibi ahâli İslâmiye bunu kabul ederek diyanet, an'ane gibi işlerle zaten alâkadar olmadığından bunu memleket için bir mahzuru olmayacağı düşünüldü.» Demektedir. Karabekir, a.g.e. s. 55 - 57.

(22) Samih Nafiz Tansu (haz.), İki Devrin Perde Arkası, 3. Baskı, İstanbul, 1969, ss. 344 - 348; Hüsamettin Ertürk, Milli Mücadele'de Teşkilât-ı Mahsusa, (Haz. Tevfik Apay), Ankara, 1975, s. 177; Halil İbranihc Karal, Turkist Relation With Soviet Russia During the National Liberation War of Turkey 1918 - 1922, California, 1967, ss. 98 - 99, 119; Fethi Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler 1910-1960, Ankara, 1967, s. 124; Tahsin Ünal, a. g. m. s. 7-8. Bu kaynaklara karşılık Yerasimos gelen heyet başkanının Budenny olamayacağını, çünkü Budenny'in anılarında o sıralarda Volga kıyısında Çaritsin çevresinde çarpışmakta olduğunu Havza'ya gelen heyetin Mustafa Suphi'nin Odesa'dan gönderdiği delegeler olabileceğini belirtmektedir, Yerasimos, a.g.e., ss. 108 - 109.

(23) Görüşme için bkz. Kâzım Özalp, Milli Mücadele, C. I, 2. Baskı, Ankara, 1985, s. 74.

(24) Karakol Cemiyeti için bkz. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, 1895 - 1952, İstanbul, 1952, ss. 520 - 523; Hüsnü Himmetoğlu, Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları, C. I, İstanbul, 1975, ss. 81 - 87.

(25) Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul, 1953, ss. 94 - 95.

(26) Karabekir, a.g.e. s. 73.

bağlarını bildiğinden bu teklifi kabul eder. Bunun üzerine Ömer Lütfi Bey Bakû'ye Fuat Sabit Bey ise Moskova'ya gönderilirler (27). Bakû'deki görevini tamamlayan Ömer Lütfi Bey 2 Eylül'de Erzurum'a döner. Verdiği raporda orada münasebet kurduğunu gösteren bir haber yoktur (28). Yine aynı tarihlerde bir Rus temsilcisinin İstanbul'da temasları olmuştur (29). Bu gelişmeler üzerine M. Kemal Paşa tutuklandığı Bekir Ağa bölüğünden kaçarak Sivas'a gelen Halil Paşa'yı Sovyetler'le aramızdaki teması sağlamak ve Sovyet yardımını temin etmekle görevlendirir (30). Halil Paşa önce Kafkasya'ya oradan Moskova'ya giderek Karahan ve Çiçerin'le görüşür. Bu görüşmede Anadolu'daki durumu Sovyet yetkililerine anlatan Halil Paşa 1920 yılı başlarında Sovyetler'den bir miktar silah, cephane ve para yardımı temin etmiştir (31).

Bu dönemde Karakol Cemiyeti Sovyetler'le olan münasebetlerde bir hayli mesafe katetmiştir. Bu cemiyetin üyesi Baha Sait Bakû'ye gitmiş orada «Türkiye İhtilal Hareketlerini Temsil Eyleyen ve Uşak Kongresi İcraiyesi» namına hareket eden murahhas sıfatıyla Bolşeviklerle bir antlaşma imzalamıştır (32).

Diğer taraftan ilk dönemlerde yurt dışındaki İttihat Terakki liderlerinin özellikle Talat Paşa'nın Türk-Sovyet münasebetlerindeki rolü önemlidir. Talat Paşa Berlin'de elde ettiği bilgi ve belgeleri M. Kemal Paşa'ya mektupla bildirmiştir. Talat Paşa buradaki faaliyetlerinde hem Bolşeviklerle olan münasebetlerde baş rolü oynamış hem de İngilizler'le

(27) Karabekir, a.g.e. s. 73; Sonyel, a.g.e., s. 173.

(28) Karabekir, a.g.e. s. 163; Yerasimos, a.g.e., s. 110

(29) Bu sırada İstanbul'a gelen Chalva Eliava Anadolu hareketi ile temasa geçmeye çalışmıştır: Ali Fuat Cebesoy, Moskova Hatıraları, Ankara, 1982, s. 76; Samih Çoruhlu, «İstiklâl Savaşında Komünizm Faaliyeti», Yeni İstanbul, 7 Temmuz 1966.

(30) M. Taylan Sorgun, Halil Paşa, İttihat Terakki'den Cumhuriyete Bitmeyen Savaş, İstanbul, 1972, ss. 304-305; Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbinde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkânı, İstanbul, 1967, s. 8 G. Jäschke, «1919'dan 1922'ye kadar Türk-Rus Münasebetlerinde Komünizmin Rolü», Yeni İstanbul, Çev.: N. E. Yalçıntaş, 20 Ağustos 1966.

(31) Yerasimos, a.g.e. s. 153. Kemal Melek, Doğu Sorunu ve Milli Mücadelenin Dış Politikası, İstanbul, 1978, ss. 48-49.

(32) Antlaşma metni için bkz. Karabekir, İstiklâl, Harbimiz, ss. 591-592; Yerasimos a.g.e., ss. 134-136. Bu antlaşma Kafkaslar'ın bolşevikleştirilmesi konusunda Türkler'le Bolşeviklerin işbirliğini öngörmekteydi. Bu antlaşma M. Kemal Paşa tarafından kabul edilmemiştir. Rasih Nuri İleri, Atatürk ve Komünizm, İstanbul, 1970, ss. 90-100; Karabekir, İstiklâl H..., s. 482.

yarı resmi görüşmelerde bulunarak M. Kemal Paşa ile de mektuplaşıp ortak bir plan tesbit etmeye gayret etmiştir (33).

Milli Mücadele'nin ilk dönemlerinde Anadolu'da Bolşevikliğin ne olduğunu bilen yok gibiydi (34). M. Kemal Paşa dahi «Bolşevikliğin kendilerine mahsus bir takım esasları olduğunu bunların bütün açıklığı ve ayrıntılarını bilemediğini» (35) söylemektedir. Bu sebeble ilk dönemlerde Milli Mücadele liderleri Sovyetler'e karşı daha çekingen davranmışlardır. Bu sırada Moskova yönetimi de Anadolu hareketi ile direk bir münasebete girmemiştir. Ancak Komünist partisinin Kafkas bölgesi komitesi gayri resmi Türk temsilcileriyle bazı antlaşmalar yapmıştır. Fakat bu antlaşmalar Ankara yönetimi tarafından kabul edilmemiştir.

c — Resmi Türk-Sovyet Münasebetlerinin Başlaması :

1920 yılının ilk günlerinde Sovyetler'le doğru'dan münasebet kurma konusunda halâ tereddütler vardır. Fakat İstanbul'un 16 Mart 1920'de İtilâf devletlerince işgali ve Yunanlıları da Anadolu içlerine doğru ilerletmeye teşvikleri bu konudaki tereddütleri ortadan kaldırmıştır. Diğer taraftan kızıldurdunun Kafkaslara inmesi ve Türk-Sovyet münasebetlerini İttihat ve Terakki'nin yürütmesi tehlikesinin belirmesinden sonra Sovyetler'le doğrudan temas geçilmesi önem kazanmıştır. Bundan sonra Sovyetler'le yürütülen gayri resmi münasebetler B. M. Meclisinin açılmasıyla da resmi bir nitelik kazanmıştır.

Ankara'da meclisin açılmasından üç gün sonra M. Kemal Paşa'nın imzasıyla Lenin'e gönderilen mektup Anadolu hareketinin Sovyetler'e ilk resmi müracaatı niteliğindedir (36). M. Kemal Paşa bu mektupta Bolşevik Rusya'yı, Anadolu hükümetini tanımaya, Türk topraklarını işgallerinde bulunduran emperyalist devletleri Anadolu'dan çıkarmak amacıyla Türkiye'ye yardıma çağırıyordu. Aynı zamanda bir İttifak kurarak ortak askeri harekâta bulunmaya çağırıyor ve Kafkas seddinin yıkılmasında işbirliği yapılmasını istiyordu. Bu teklifin 1 Haziran'da Lenin'e ulaşması

(33) Mektuplaşmalar için bkz. İlhan Tekeli - Selim İlkin,, «Kurtuluş Savaşında Talât Paşa ile Mustafa Kemal'in Mektuplaşmaları», Belleten, C. XLIV, (Nisan 1980), S. 174, ss. 301 - 345.

(34) Y. Hikmet Bayur, «Mustafa Suphi ve Milli Mücadeleye El koymaya Çalışan Baş Dışarda Akımlar», Belleten, C. XXXV, S. 140, s. 603.

(35) T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, C. I, Ankara, 1985, s. 4.

(36) Hazırlanan teklif Erzurum'a Kâzım Karabekire gönderilir. O da metnin başlığına «T.B.M.M. Hükümetinin Moskova Sovyet Hükümetine Birinci Teklifnamesidir» ibaresini koyar. Karabekir, İ. Harbimiz, s. 626 - 627; Yerasimos, a.g.e., s. 232, (Belge 39).

üzerine Çiçerin 2 Haziran'da cevap vermiştir (37). Çiçerin cevabında Misak-ı Milli'de belirtilen ilkeleri memnunlukla karşıladıklarını belirtiyordu. Ayrıca Türkiye ile Sovyet-Rusya arasında içten münasebetler ve dayanıklı bir dostluk kurmak amacıyla birbirlerine temsilciler göndermelerini, Türkiye, İran ve Ermenistan arasında arabuluculuk yapmayı teklif ediyordu. Ama M. Kemal Paşa'nın iki ülke arasında ittifak yapılması teklifini nezaketle geçiştiriyor ve yardımlardan söz edilmiyordu.

Çiçerin'in cevabı henüz gelmeden önce 5 Mayıs 1920'de kurulan B. M. M. Hükümeti, Sovyetler'in Anadolu hareketine karşı davranışlarını anlamak, para ve silah temin etmek ve uygun şartlarda bir ittifak yapmak amacıyla Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyeti Moskova'ya gönderdi (38). 11 Mayıs'ta Ankara'dan ayrılan Türk heyeti 19 Temmuz'da Moskova'ya varabildi (39).

Moskova'da 24 Temmuz'da başlayan görüşmelerin ağırlık noktasını, iki ülke arasındaki Kafkas seddinin yıkılması ve dolayısıyla Ermeni meselesi teşkil etmiştir. 24 Temmuz-24 Ağustos 1920 tarihleri arasında yapılan müzakerelerden sonra bir dostluk antlaşması projesi hazırlanmıştır (40). Fakat Çiçerin bu antlaşmanın imzasını ve projede taahhüt edilen Sovyet yardımını Ermenilere; Van, Bitlis ve Muş vilayetlerinden toprak verilmesine bağlamıştır (41). Çiçerin'in bu isteğinde direnmesi sonucu Moskova görüşmeleri çıkmaza girmiştir. Böylece Sovyetler'in Anadolu üzerindeki doktriner emellerinin yanısıra siyasi ve emperyalist emelleri de açıkça ortaya çıkmıştır.

Sovyetler'in bu sırada Ankara hükümeti ile ittifaktan kaçınmalarının ve görüşmeleri uzatmalarının çeşitli sebepleri vardır. Bir defa Sovyetler bu sırada İngiltere ile bir ticaret antlaşması yapmak için müzakerelerde bulunuyorlardı. Türkiye ile İngiltere'ye karşı yapılacak bir ittifak bu ticaret antlaşmasına engel olabilirdi (42). Diğer taraftan müzake-

(37) Çiçerin'in cevabı için bkz. Yerasimos, a.g.e., ss. 238-239, Belge 42); Mehmet Saray, «Atatürk'ün Sovyet Politikası», İstanbul Üni. Edebiyat Fak. Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan. İstanbul, 1981, ss. 46-47

(38) Türk heyetinde İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey, Dr. İbrahim Tali, Lazistan mebusu Osman ve Kurmay Yarbay Seyfi Beyler de vardır: Y. Kemal Tengirşek, Vatan Hizmetinde, Ankara, 1981, s. 141.

(39) Türk heyeti Kafkas yolunun kapalı olması sebebiyle Trabzon'dan deniz yoluyla Tuapse'ye oradan Moskova'ya gitmiştir. Tengirşek, a.g.e. ss. 141-145.

(40) Proje için bkz. Cebesoy, Moskova... ss. 102-103; Yerasimos, a.g.e. ss. 247-248, (Belge 48); Tengirşek, a.g.e., ss. 172-173.

(41) Moskova görüşmeleri için bkz. Cebesoy, Moskova... ss. 78-110; Tengirşek, a.g.e. ss. 146-164; Y. Hikmet Bayur, Türkiye Devletinin Dış piyasası, Ankara, 1973, s. 66.

(42) Armaoğlu, a.g.e. s. 311; Cebesoy, Moskova... s. 112.

reler sırasında (10 Ağustos 1920) Ermenilerle bir antlaşma imzalayan Sovyetler, Ermeni davasını lehimize halletmelerinin batı ülkeleri proleteryası nezdinde kötü tesir yapmasından korkuyorlardı. Ayrıca Ermenileri komünizm camiasına ithal ederek Ermenistan'ı Sovyet federasyonunun bir parçası yapacaklarından emin bulunuyorlardı. Bundan dolayı Ermeni komünistlerine Türkiye'den bir yer kazandırarak onları memnun etmeyi ve bu sayede Taşnak hükümetini yıkınaya muvaffak olmayı düşünüyorlardı (43). Bir diğer sebepte Sovyetler'in bu sırada komünist olmayan ülkelerle ittifak yapmaktan kaçınmalarıydı (44). Nihayet M. Kemal Paşa'da henüz mücadelenin başında idi. Sovyetlere göre başarı kazanıp kazanamayacağı şüpheliydi (45).

Moskova görüşmelerin sonuçsuz kalması üzerine Yusuf Kemal Bey Sovyetler'den sağlanan para ve silah yardımı ile geri döner. Y. Kemal Bey'in B. M. Meclisi'nde «Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile Münasebatı Siyasiyesine» dair verdiği izahattan (46) sonra Moskova'da bulunan Bekir Sami Bey'e gönderilen talimatla Sovyetler'in Ermeniler lehine toprak istekleri reddedilir (47).

d — Türk - Sovyet Münasebetlerinde Kriz : Ermeni Meselesi ve Sovyet Propagandası :

Ermeni meselesi Türk - Sovyet müzakerelerinin belirli bir süre ke-sintiye uğramasına sebep olmuştur. Bu sırada Ermeni Taşnak yönetimi bir taraftan Türklere karşı katliamlar yapıyor, diğer taraftan da Türkiye'nin Doğu vilayetlerinden toprak koparmaya çalışıyordu. Aynı zamanda Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki yolu da kapatarak Sovyetler'den Anadolu'ya gelecek yardımı engelliyordu. Bu sebeplerden dolayı daha 1920 Mayıs'ında Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Ermenistan'a karşı harekâta geçmesi için Ankara'dan izin istemişti (48). Fakat M. Kemal Paşa bu sırada böyle bir harekâta girişmenin Türkiye'nin menfaatlerine olmayacağını ileri sürerek kabul etmemiştir. Gereğçe olarak İtilâf devletleriyle antlaşmaya varma fırsatını tamamen yitirmiş olacağını, ayrıca Sovyetler'in Türkiye'ye karşı olan niyetini öğrenmeden harekâta geçmenin hatalı olacağını bildiriyordu (49).

(43) Bu konuda Bekir Sami Bey'in değerlendirmesi için bkz. Cebesoy, Moskova... s. 110.

(44) Bayur, «Birinci Genel Savaşın...», s. 141.

(45) Armaoğlu, a.g.e., s. 311; Melek, a.g.e., s. 63.

(46) Y. Kemal Bey'in izahatı için bkz. T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, C. I, ss. 158-173, 176-187.

(47) Hükümetin talimatı için bkz. Cebesoy, Moskova., ss. 112-116.

(48) Karabekir, İst. Harbimiz, ss. 714-715.

(49) Karabekir, y.a.g.e., ss. 716-718

Sovyet yönetiminin 10 Ağustos 1920'de Ermenistan'la antlaşma imzalaması Kafkas yolunun tamamen kapanmasına sebep oluyordu. Bu durum Sovyetler'in Türkiye'ye etkili bir şekilde yardımda bulunmaları imkânını ortadan kaldırıyordu.

Moskova görüşmelerinin sonuçsuz kalması ve Sovyetler'in gösterdiği hoşgörüden faydalanan Ermeniler 24 Eylül'de saldırıya geçmişlerdir. Bunun üzerine 28 Eylül'de Kâzım Karabekir kumandasındaki Türk ordusu Doğu harekâtına başladı. Yaklaşık bir ay süren bir harekâttan sonra Doğu sınırlarımız güven altına alınmış oldu (50) 2 Aralık 1920'de Ermenilerle yapılan Gümrü Antlaşması sonucunda Sovyetler'le aramızda anlaşmazlık teşkil eden Ermenistan meselesi ortadan kaldırılmıştır (51). Zaten bu sırada Sovyetler'de Ermenistana hakim olmuşlardı. Ancak Batum meselesi Moskova Antlaşması sonunda çözümlenebilecektir.

Sovyetler Birliği Anadolu'daki milli hareketi bir «proleter» ve «köylü» ihtilâli haline getirmek amacıyla Anadolu'da komünizm propagandasına girişmiştir. Mustafa Kemal bu faaliyetlere karşı zaman zaman sert tedbirler almıştır. Bu sebeble komünizm meselesi Ankara - Moskova münasebetlerinde önemli bir çatışma konusu olmuştur (52).

1920 Eylül'ünün ilk haftasında Bakü'de «doğu Halkları Kurultayı» düzenlenmiştir (53). Bunu takiben Türkiye Komünist Fıkrası'nın kongreside 10 Eylül 1920 de Bakü'de yapıldı (54). Bu kongrelerden sonra bir yandan Enver Paşa Anadolu'ya sızmak amacıyla faaliyetlerini artırırken

(50) Doğu harekâtı için bkz. Karabekir, y.a.g.e., ss. 832-869; Türk İstiklâl Harbi, Doğu Cephesi, C. III, Ankara, 1985, ss. 146-220.

(51) Antlaşma metni için bkz. Karabekir, y.a.g.e., ss. 1098-1099. İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945), C. I, Ankara, 1983, ss. 18,23 Doğu Cephesi, ss. 308-311.

(52) Milli Mücadele döneminde Türkiye'deki komünizm faaliyetleri hakkında geniş bilgi için şu eserlere bakılabilir. Tunçay, a.g.e., Tevetoğlu, a.g.e., R. Nuri İleri, Atatürk ve Komünizm, İstanbul, 1970; George S. Harris, Türkiye'de Komünizmin kaynakları, Çev.: Enis Yedek, E. B. İstanbul, 1976; Bayur, «Mustafa Suphi ve...» Samih Çoruhlu, «İstiklâl Savaşında Komünizm Faaliyeti» Yeni İstanbul, 16-25 Mayıs, 1-17 Temmuz 1986.

(53) Bakü'de böyle bir kurultay düzenlenmesi görüşünü ilk olarak Zeki Velidi Toğan ortaya atmıştı. Daha sonra bu görüşü Doğu'yu bolşevikleştirmek amacı güden 3. Enternasyonel'in 2. Kongresi benimsemişti. Sonyel, a. g. m. s. 698, 122. dipnot. Kurultay hakkında geniş bilgi için bkz. Şevket S. Aydemir, Suyu Arayan Adam, İstanbul, 1965, s. 197 vd.; Mahmut Goloğlu Üçüncü Meşrutiyet, Ankara, 1970, s. 269 vd. Cebesoy, Moskova, ss. 16-40

(54) Kongre için bkz. Bayur, «Mustafa Suphi ve...», ss. 624-629; Tunçay, a.g.e. ss 218-224

(55), diğer taraftan Mustafa Suphi ve arkadaşları Anadolu'da faaliyette bulunmak üzere Sovyet Büyükelçisi Budi Midivani heyeti ile birlikte Kars'a gelmişlerdir (56). Bu sıralarda Türkiye Komünist Fırkası üyelerinin Anadolu'ya açıktan kabule zorlamak amacıyla bolşeviklerce bir ortam hazırlanıyordu (57).

Sovyetler bununla da kalmıyor, propaganda yapmak amacıyla gizli ajanlar gönderiyorlardı. 1920 Eylül'ü başlarında ilk Sovyet diplomatik heyeti danışman Upmal Angarskii'nin geçici başkanlığı altında Ankara'ya geldi. Beraberinde birçok telsiz malzemesi, telgrafçı ve 500 kilo altın getiren ve Anadolu'nun her tarafına telsiz şebekeleri kurmaya yeltenen 200 kişiyi aşkın Sovyet heyeti Milli Mücadele liderlerini kuşkulandırıyordu (58). Bu kuşkular yersiz değildi. Çünkü Sovyet temsilcisi Angarskii Erzurum'da Karabekir'e Türkiye'de komünist partisine konan yasağın kaldırılmasını istiyordu (59).

M. Kemal Paşa Türkiye'de komünizm faaliyetlerine karşı sert tedbirler almasına rağmen, içinde bulunulan şartları gözönünde tutarak Sovyetler'den yardım sağlamak amacıyla komünistlere karşı tavrını yumuşatmak mecburiyetini hissetti. Fakat Türk komünistlerinin Bolşeviklerin direktifleriyle hareket etmelerini istemiyordu. Bu sebeble kendisinin kontrolünde Türkiye Komünist Fırkasını kurdurdu (18 Ekim 1920). Bu sayede hem Bolşeviklerin gönlünü hoş tutacak, hem de Türk komünistlerini kontrol altında tutacaktı (60).

Sovyetler Birliği'de Anadolu hareketinin Ermeniler'e ve Yunanlılar'a karşı kazandıkları zaferlerden sonra Batı devletlerince Londra Konferansına çağrılmalarından fazlasıyla etkilenmiştir. Bu sebeble Anadolu'nun daha fazla düşmanlığını kazanarak onu batıya kaptırmaktan çekindikleri için Türkiye'ye karşı tavırlarını değiştirmeye başlıyorlardı. Tür-

(55) Bayur, «Türkiye - Rusya...» Adalet, 17.1.1965 Tunçay, a. g. e. ss. 122-123. Fakat Sovyet Dışişleri yetkilisi Karahan 11 Ocak 1921 de Enver Paşa'ya Anadolu'da ikilik çıkarmaktan sakınmasını ihtar etmiştir: Sami S. Karaman, İstiklâl Mücadelesi ve Enver Paşa, İzmit, 1952, s. 109.

(56) Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Kars'a gelişi ve görüşmeleri için bkz. Karabekir, İstiklâl Harbimiz, ss. 852 - 853.; Bayur, «Mustafa Suphi ve» ss. 646 - 650.

(57) Sonyel, a.g.m. s. 700.

(58) Bu konuda İsmet Paşa, Karabekir'e gönderdiği telgrafa «Gelen Rus heyeti bir elçilik heyeti değil, ülkemizde teşkilat kurarak.. yönetimi üstüne almaya görevli bir heyet görünüşünü veriyor» demektedir: Karabekir, İst. Harbimiz, ss. 815 - 816.

(59) Sonyel, a.g.m. s. 701.

(60) Tevetoğlu, a.g.e. ss. 303 - 305; Harris, a.g.e. ss. 115 - 116.

hükümetini Çiçerin ve Celâlettin Korkmanof temsil ediyorlardı (75). Her iki taraf 24 Ağustos 1920'de parafe edilen anlaşma tasarısını görüşmelerin özü olarak almayı kabul ederler. Görüşmelerde Çiçerin Gümrü Antlaşmasını artık işbaşında olmayan Taşnak yönetimi tarafından imzalandığı gerekçesiyle reddeder. Misak-ı Milli'ye de karşı çıkarak Batum'un Türk sınırları içine girmesini kabul etmez. Türk heyeti Misak-ı Milli'den taviz vermeye yanaşmaz. Bunun üzerine görüşmeler tekrar çıkmaza girer (76).

Bu sırada Moskova'da bulunan Enver Paşa arabuluculuk yapmak amacıyla Türk heyetine Batum'dan vazgeçerek biranönce Sovyetler'le bir anlaşma imzalamalarını teklif eder. Fakat Türk heyeti Misak-ı Milli ve Gümrü Antlaşmasında direnir (77).

Moskova görüşmelerinin çıkmaza girdiği bir sırada Batum'da Türk ve Kızıl ordunun karşı karşıya gelmesi üzerine (78), Stalin Türk heyetiyle tekrar görüşür. Bu görüşmelerde Misak-ı Milli'nin Sovyetler tarafından kabul edilmesi ve Batum'a muhtariyet verilmek şartıyla Gürcistan'a bırakılması konusunda anlaşmaya varılır (79). Bundan sonra devam eden görüşmeler sonunda Moskova Antlaşması'nın ana hatları üzerinde görüşbirliği sağlanır. 18 Mart 1921'de anlaşma imzalanmasına rağmen taraflar bu tarihi 16 Mart 1921 olarak ilân ederler (80).

Türk heyeti ittifak konusu üzerinde ısrar ettiyse de yukarıda izah edilen sebeplerden dolayı Sovyetler ittifaka yanaşmamışlardır. Sonuçta dostluk antlaşması imzalanabilmiştir.

Moskova Antlaşması Sovyet hükümetine İngiltere'ye karşı yeni bir dost kazandırıyordu (81). Böylece Sovyetler güney sınırlarını güven altına almış oluyorlardı. Buna karşılık Sovyetler Birliği Sevres Antlaşmasını tanımayıp Misak-ı Milli'de belirtilen sınırlar içindeki Türkiye'yi tanıyorlardı. Ancak Batum ve çevresi muhtariyet verilmek şartıyla Sovyet Gürcistanı'na bırakılacaktı. Ankara hükümeti bu anlaşma ile Doğu sınırlarını güven altına aldığı gibi batı ülkelerine karşı Sovyet desteğini elde etmiştir. Diğer taraftan antlaşmanın 8. maddesi iki taraf arasında tam bir

(75) Cebesoy, y.a.g.e., ss. 189 - 190.

(76) Tengirşek a.g.e. ss. 208 - 209.

(77) Tengirşek, a. g. e., ss. 210-211; Bu konuda Enver Paşa'nın Cemal Paşa'ya yazdığı mektup için bkz. H. Cahit Yalçın, «Tarihi Mektuplar» Tanin, 24.10.1944.

(78) Batum meselesi için bkz. Karabekir, İst. Harbimiz, s. 888 - 878.

(79) Görüşme için bkz. Tengirşek, a.g.e. ss. 211 - 215.

(80) Tengirşek a. g. e. s. 217. Antlaşma metni için bkz. Düstur, III. Tertip, C. 2 ss. 102. Sosyal a.g.e., ss. 32 - 38; Karabekir, İst. Harbimiz, s. 886 - 891; Tengirşek a.g.e. ss. 277 - 287.

(81) Mehmet Gönlübol ve Diğerleri, Olaylarla, Türk Dış Politikası 1919 - 1973, C. I., 5. B. Ankara, 1982, s. 29

itimadın bulunmadığını ortaya koymaktadır. Bu maddeye göre; taraflar kendi ülkeleri üzerinde diğer devletin hükümetini devirmek amacını güden teşekküllerin kurulmasına ve çalışmasına müsaade etmeyecektir.

Moskova Antlaşmasının imzalandığı gün Sovyetler İngiltere ile istediği ticaret antlaşmasını yapmıştır. Bu sebeple antlaşmadan sonra Sovyetler'in Türkiye'ye yaptıkları yardımlar da artmıştır⁽⁸²⁾.

Dostluk antlaşmasının imzasına ve yapılan yardımlara rağmen, Türk-Sovyet münasebetleri sağlam bir güvenlik havasına girememiştir. Çünkü M. Kemal Paşa; «bizim Ruslar'la olan münasebet ve muhademetimiz ancak iki müstakil devletin ittihad ve ittifak esaslarıyla alâkadadır» diyerek,⁽⁸³⁾ Sovyetler'le olan münasebetlerle Komünizmin Anadolu'ya sokulması meselesini birbirinden ayırmış ve komünizme karşı gelmiştir⁽⁸⁴⁾. Halbuki Sovyetler Türk Milli Mücadelesine yardım ederken bunu bir «proleter» ihtilâli haline getirmek amacıyla büyük çaba sarfetmişlerdir. Buna karşılık Ankara hükümeti savaş alanlarında gücünü gösterdikçe komünizme karşı sert tedbirler alarak Anadolu'da Sovyetler'in güdümünde bir yönetim şeklinin kurulmasını önlemiştir.

SONUÇ

Türk-Rus münasebetleri yüzyıllarca mücadelelerle geçmesine rağmen I. Dünya Savaşı sonunda iki ülke arasındaki düşmanlık yerini yakın bir dostluk ve itimada terketmeye başlamıştır. Çünkü 1917'de Rusya'da iktidarı ele geçiren Bolşevikler, bir yandan içeride yeni rejimi yerleştirmeye çalışırken, diğer yandan da dış müdahalelerle mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu sebeple Sovyetler Birliği çevresinde bir güvenlik kuşağı oluşturmak amacıyla diğer komşuları ile olduğu gibi Türkiye ile de dostça münasebetler kurdu. Türkiye'ye bu şartlar altında yaklaşan Sovyetlerin esas amacı Anadolu'da kurulacak yeni rejimi bolşevik sistemine dönüştürmekti. Sovyetler Birliği Anadolu'da başlayan milli harekete bu açıdan bakmış ve bu konudaki ümitlerini bütün Milli Mücadele boyunca devam ettirmiştir. Milli Mücadeleye karşı Sovyetler'in bakışı ve yardım elini uzatmasının temel noktası da bu olmuştur.

Mondros Mütarekesinden sonra İtilâf devletlerinin ve Yunanistan'ın işgaline uğrayan Türkiye için Sovyetlerden siyasi ve ekonomik yardım

(82) Sovyet yardımları için bkz. Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Ankara, 1974, ss. 541-549.

(83) Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri C. III*, Ankara, 1954, s. 21.

(84) Bu konuda M. Kemal Paşa'nın B.M.M.'inde 22.1.1921 tarihinde yaptığı konuşma için bkz. T.B.M.M. *Gizli Celse Zabıtları*, C. I, ss. 333-335.

- Bayur, Y. Hikmet; «Türkiye Rusya Münasebetleri», Adalet, 5 - 25 Ocak 1965.
; «Birinci Genel Savaştan Sonra Yapılan Barış Antlaşmalarımız II», Belleten, C. XXX, S. 117.
; «Mustafa Suphi ve Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Başlı Dışarda Akımlar», Belleten, C. XXXV, S. 140.
; «Kuvayi Milliye Devrinde Atatürk'ün Dış Siyasa ile İlgili Bazı Görüş ve Davranışları», Belleten, C. XX, (Ekim 1956).
; «Mustafa Suphi Olayı», Milliyet, 12 Haziran 1972.
- Benningsen, Alexandra; «Kafkaslarda Müslüman Gerilla Savaşı 1918 - 1923» Çev. : Akın Kösetorun, O.D.T.Ü. Asya Afrika Araştırmaları Grubu, Ankara, 1984.
- Çoruhlu, Samih; «İstiklal Savaşında Komünizm Faaliyeti», Yeni İstanbul, 16 - 25 Mayıs, 1 - 17 Temmuz 1966.
- Jaschke, G.; «1919'dan 1922'e Kadar Türk - Rus Münasebetlerinde Komünizmin Rolü», Yeni İstanbul, Çev. : N. E. Yalçıntaş, 19 - 23 Ağustos 1964.
- Saray, Mehmet; «Atatürk'ün Sovyet Politikası», İstanbul Üni. Edebiyat Fakültesi. Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan, İstanbul, 1981.
- Sonyel, Salâhi R.; «Kurtuluş Savaşı Günlerinde Doğu Siyasamız», Belleten, C. XLI, S. 164, (Ekim 1977).
- Tekeli, İlhan - İkkin Selim; «Kurtuluş Savaşında Talat Paşa ile Mustafa Kemal'in Mektuplaşmaları», Belleten, C. XLIV, S. 174, (Nisan 1980).
- Toker, Metin; «Solda ve Sağda Vuruşanlar», Milliyet, 11 Mayıs 1971.
- Ünal, Tahsin; «İlk Türk - Bolşevik Münasebetleri», Tarih Mecmuası, S. 8, (Eylül 1967).
- Yalçın, H. Cahit; «Tarihi Mektuplar», Tanin, 24 Ekim 1944.